

INGLIZ TILIDAGI CONJUNCTIONLARNING GRAMMATIK TASNIFI VA SINTAKTIK VAZIFALARI HAMDA ESP DARSLARIDA ULARNI O'RGATISHNING KOMMUNIKATIV VA KONTEKSTUAL USULLARI

Ilmiy maslahatchi: **Abdimurodov Doston Dilmurod o'g'li**

Talaba: **Muhamadiyeva Mashxura Maxmur qizi**

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

“Filologiya” fakulteti “Xorijiy til va adabiyoti” (ingliz tili) 4-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19972856>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz tilidagi conjunctionlarning grammatik tasnifi, ularning sintaktik vazifalari hamda English for Specific Purposes (ESP) sharoitida ushbu birliklarni o'rgatishning kommunikativ va kontekstual usullari tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotning nazariy qismida conjunctionlarning coordinating, subordinating va correlative turlari, ularning gap va matn tuzilishidagi vazifalari, semantik munosabatlarni ifodalashdagi roli va diskursiv ahamiyati yoritildi. Amaliy-metodik qismda esa needs analysis, functional grammar, explicit instruction, task-based learning va grammar-in-context kabi yondashuvlar asosida ESP talabalari uchun samarali o'qitish modeli taklif qilindi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, conjunctionlarni faqat qoida sifatida emas, balki professional nutqning kohesiv va mantiqiy tashkil etuvchi vositasi sifatida o'rgatish grammatik aniqlik, yozma ravonlik va kasbiy kommunikativ kompetensiyani sezilarli darajada kuchaytiradi.

Kalit so'zlar: conjunction, bog'lovchi, ESP, grammar teaching, syntactic function, cohesion, coherence, contextualized instruction, communicative competence, functional grammar.

KIRISH: Zamonaviy til ta'limida grammatika izolyatsiyalangan qoidalar majmui sifatida emas, balki ma'no yaratish va muloqotni tashkil etish vositasi sifatida talqin qilinmoqda. Ayniqsa, ESP ta'limida grammatik birliklarning amaliy funksiyasi birinchi o'ringa chiqadi, chunki tibbiyot, muhandislik, iqtisodiyot, huquq, axborot texnologiyalari va boshqa professional sohalarda fikrning aniqligi, izchilligi va mantiqiy bog'liqligi muhim hisoblanadi. Shu jihatdan conjunctionlar gaplar, frazalar va diskurs bo'laklari o'rtasida semantik va sintaktik munosabatlarni ta'minlaydigan markaziy vositalardan biridir.

Ingliz tilidagi conjunctionlarning o'rni ayniqsa akademik va professional yozuvda yaqqol namoyon bo'ladi. Sabab, natija, shart, zidlik, tanlov, qo'shish va vaqt munosabatlarini aniq ifodalash uchun o'quvchi nafaqat alohida bog'lovchini bilishi, balki uning sintaktik cheklovi, uslubiy mosligi va diskursiv vazifasini ham tushunishi kerak. ESP o'qitishda aynan shu jihat ko'pincha muammo tug'diradi: talabalar bog'lovchini so'zma-so'z tarjima darajasida o'zlashtiradi, biroq uni kerakli janr va kontekstda to'g'ri qo'llashda qiynaladi.

Mazkur maqolaning maqsadi ikki asosiy yo'nalishni ilmiy asosda birlashtirishdan iborat: birinchisi, ingliz tilidagi conjunctionlarning grammatik tasnifi va sintaktik vazifalarini chuqur ochib berish; ikkinchisi, ESP darslarida ushbu birliklarni o'rgatishning kommunikativ va kontekstual usullarini metodik jihatdan asoslash. Maqolada qiyosiy-lingvistik, tavsifiy-analitik va pedagogik sintez usullaridan foydalanildi.

Ingliz tilidagi conjunctionlar tilshunoslikda odatda linking words yoki connecting devices doirasida ko'rib chiqiladi, biroq grammatika nuqtayi nazaridan ular uchta asosiy guruhga ajratiladi: coordinating conjunctions, subordinating conjunctions va correlative conjunctions. Cambridge Grammar manbasida conjunctionlarning ikki yirik tipi coordinating va subordinating ekanligi, correlative birliklar esa juft konstruksiya sifatida ishlashi ko'rsatiladi. Ushbu tasnif o'quv

jarayonida nafaqat formal guruhlash, balki gaplar o'rtasidagi sintaktik va semantik munosabatlarni o'rgatish uchun ham qulay tayanch vazifasini bajaradi. Coordinating conjunctions sintaktik jihatdan teng birliklarni bog'laydi. Ular alohida so'zlar, so'z birikmalari, gap bo'laklari yoki mustaqil clauses o'rtasida qo'llanadi. Eng keng tarqalgan birliklar sifatida and, but, or, so, yet, for va nor ko'rsatiladi. Masalan, and qo'shish ma'nosini, but va yet zidlov ma'nosini, or tanlovni, so natijani ifodalaydi. Ushbu birliklar, ayniqsa, akademik va professional yozuvda argumentlar orasidagi izchillikni ta'minlaydi. Koordinativ bog'lovchilarning asosiy sintaktik belgisi shundan iboratki, ular bir xil darajadagi birliklarni bog'laydi va bog'langan qismlar grammatik jihatdan bir-biriga qaram bo'lmaydi. Masalan, "The device is compact and efficient" gapida ikkita sifat teng huquqli tarzda bog'langan bo'lsa, "The results were promising, but the sample was limited" gapida ikki mustaqil clause mantiqiy zidlik orqali birlashtirilgan. Bu holat ESP yozuvlarida ayniqsa argumentativ va tavsifiy uslublar uchun muhimdir.

Subordinating conjunctions ergash gapni bosh gapga bog'laydi va ularga sintaktik tobelik xosdir. Bunday birliklarga because, although, if, when, while, since, unless, whereas, before, after, once, until kabi vositalar kiradi. Ushbu bog'lovchilar sabab, zidlik, vaqt, shart, maqsad va boshqa munosabatlarni ifodalab, murakkab gap strukturasi hosil qiladi.

Masalan, because sabab munosabatini, although va while zidlov yoki qarama-qarshilikni, if va unless shart munosabatini, when va after vaqt munosabatini ifodalaydi. Subordinating conjunctionlar professional matnlarda dalillashning nozik semantik qurilishini ta'minlaydi. "If the pressure increases, the valve opens automatically" kabi gaplar texnik ESPda; "Although the symptoms improved, further monitoring was required" kabi gaplar esa tibbiy ESPda tez-tez uchraydi.

Correlative conjunctions juft shaklda qo'llanadigan bog'lovchi birliklardir. Ularning tipik namunalari either...or, neither...nor, both...and, not only...but also hisoblanadi. Bunday birliklarning metodik qiyinligi shundaki, ular nafaqat ma'noni, balki parallel syntactic structure talabini ham o'quvchidan kutadi. Masalan, "not only increased productivity but also reduced costs" tipidagi konstruksiyada parallelizm buzilsa, gap grammatik va uslubiy jihatdan noqulaylashadi.

Correlative conjunctionlar ESP yozuvlarida taqqoslash, ikki variantni tanlash yoki bir necha ustunlikni parallel ko'rsatishda juda foydali. Shunga qaramay, talabalar ushbu konstruksiyalarni kamroq va ko'pincha xato bilan ishlatadi; demak, ularni alohida drill emas, balki namunaviy professional matnlar asosida o'rgatish lozim.

Conjunctionlarning vazifasi faqat gaplarni bog'lashdan iborat emas. Ular sintaktik darajada birliklarni birlashtirsa, diskurs darajasida mantiqiy rivojlanishni boshqaradi. Shu ma'noda conjunctionlar cohesion va coherence o'rtasidagi ko'prik vazifasini bajaradi. Cohesion yuzaki bog'lanish vositalarini anglatadi, coherence esa matnning mazmuniy yaxlitligini ifodalaydi. Conjunctionlar ikkalasiga ham bir vaqtda xizmat qiladi.

Birinchi navbatda conjunctionlar so'zlarni, nominal groupsni, verbal groupsni va clausesni bog'laydi. Bu esa gapning strukturaviy murakkabligini boshqaradi. L2 writing tadqiqotlarida clause complexity va phrasal complexity ko'rsatkichlari yozma malaka bilan bog'liq ekani qayd etilgan; conjunctionlardan ongli foydalanish murakkab gap tuzilmasini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Conjunctionlar sabab-natija, zidlov, qo'shimcha, vaqt, shart, concessive, alternative kabi semantik munosabatlarni aniq kodlaydi. ESP yozuvlarida aynan ushbu munosabatlarni noto'g'ri ifodalash ma'noni buzadi. Masalan, sabab munosabati uchun because va since ko'p hollarda

funksional yaqin bo'lsa-da, matn janri va pragmatik urg'usiga ko'ra farqlanishi mumkin. Xuddi shuningdek, but, however va although bir-birining to'liq sinonimi emas; ular turli sintaktik pozitsiya va diskurs funksiyalariga ega.

Akademik va professional matnda conjunctionlar paragraph progressionni boshqaradi. Muallif argumentni kengaytirishda addition, qarama-qarshi nuqtani kiritishda contrast, sababni ochishda cause, amaliy oqibatni ko'rsatishda result conjunctionlaridan foydalanadi. Shuning uchun conjunctionlar alohida grammatika birligi emas, balki matn tuzish strategiyasining bir qismi sifatida o'rganilishi kerak. O'qitishda conjunctionlarni topic sentence, supporting detail, explanation va conclusion bo'laklari bilan integratsiya qilish ayni muddaodir.

ESP ta'limi umumiy ingliz tilidan farqli ravishda aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi. Basturkmen va boshqa ESP olimlari kurs dizayni needs analysisga tayanishi lozimligini ta'kidlaydi. Demak, conjunctionlarni o'qitish ham umumiy ro'yxat ko'rinishida emas, balki ma'lum soha diskursida qaysi munosabatlar ustunligi aniqlanganidan so'ng tashkil qilinishi kerak. Masalan, muhandislik matnlarida sequence, cause-effect va condition munosabatlari, biznes yozuvlarida contrast, result va recommendation strukturalari, tibbiy yozuvlarda evidence, condition, caution va limitation konstruktsiyalari ko'proq uchraydi. Bu esa conjunctionlarni "hammasini birdek" o'qitishdan ko'ra, chastota va funksiyaga asoslangan ta'limni talab etadi.

So'nggi tadqiqotlar grammatikani form-focused, lekin ma'no va funksiyadan ajralmagan holda o'qitish zarurligini ko'rsatadi. Bell va Collins grammatika bo'yicha zamonaviy SLA tadqiqotlari bilan kursliklardagi yondashuvlar o'rtasida ayrim tafovutlar borligini ko'rsatib, o'qitishda qoidani kontekst, qayta aloqa va ma'no bilan integratsiya qilish kerakligini ta'kidlaydi. Martin esa ilmiy ingliz tilini o'qitishda form va function juftligini markazga qo'ygan yondashuvni taklif etadi; bu qarash conjunctionlarni ESPda o'rgatish uchun ham juda mos keladi.

Kommunikativ yondashuv conjunctionlarni real muloqot ehtiyojlari doirasida o'rgatishni nazarda tutadi. Bu yondashuvda o'quvchi conjunctionni qoida sifatida yodlamaydi; aksincha, ma'lum kommunikativ maqsadni amalga oshirishda undan foydalanadi. ESP uchun bunday maqsadlar hisobot yozish, case presentation, process description, risk explanation, negotiation, recommendation yoki problem-solution muhokamasi bo'lishi mumkin.

Masalan, ikki talaba turli bo'lak ma'lumotga ega bo'lgan muhandislik vazifasini bajarishi mumkin. Yakuniy tavsifni ishlab chiqish uchun ular condition, cause, result va contrast conjunctionlaridan faol foydalanadi. Shunday topshiriqlar conjunctionni sun'iy misoldan olib chiqib, kommunikativ ehtiyojga bog'laydi.

ESPda loyiha muhokamasi, tibbiy ESPda patient handover, IT ESPda bug-report explanation kabi simulyatsiyalar conjunctionlardan tabiiy foydalanishga imkon beradi. Masalan, talabaga "Explain why the system failed and what should be done if the error appears again" vazifasi berilganda u because, since, if, unless, therefore kabi birliklarni mazmunan zarurat tufayli qo'llaydi.

Boshlang'ich va o'rta darajadagi ESP talabalarida conjunctionlarni kommunikativ nutqqa olib kirish uchun sentence frame va discourse frame'lardan foydalanish samarali bo'ladi. Masalan: "The procedure was delayed because...", "Although the data are limited, ...", "If the temperature exceeds the threshold, ...", "Not only did the company reduce costs, but it also...". Bunday tayanichlar talabani grammatik aniqlikka yaqinlashtiradi va keyinchalik mustaqil nutqqa o'tishga yordam beradi.

Kontekstual yondashuv conjunctionlarni ajratilgan ro'yxat sifatida emas, balki matn ichida, janr ichida va intellektual vazifa ichida o'rganishga asoslanadi. Grammar-in-context bo'yicha tadqiqotlar bunday yondashuv yozuvdagi xatolarni kamaytirishi va grammatik ongini kuchaytirishini ko'rsatgan.

ESPda report, abstract, lab report, recommendation memo, literature review, case summary kabi janrlar mavjud. Har bir janrda conjunctionlarning ustuvor turlari farq qiladi. Masalan, lab reportda sequencing va cause-result, recommendation memo'da contrast va result, literature review'da concession va addition munosabatlari yetakchi bo'lishi mumkin. O'qituvchi namunaviy janr matnini tanlab, undagi conjunctionlarni funksional xarita asosida tahlil qilishi lozim.

Talabalar soha matnlaridan kichik korpus tuzib, conjunctionlar chastotasi va pozitsiyasini kuzatishi mumkin. Masalan, tibbiy article abstractsida although, while, because, therefore, however kabi birliklarning qanday ishlatilishi aniqlanadi. Bu usul data-driven learning elementlarini o'z ichiga oladi va o'quvchini grammatika kashfiyotiga jalb qiladi.

Conjunctionlarni paragraph writing va report writing bilan integratsiya qilish ayniqsa samarali. Alawerdy va Alalwi tadqiqoti conjunctionlarni cohesive device sifatida explicit instruction asosida o'qitish talabalarning paragraph writing natijalarini sezilarli yaxshilaganini ko'rsatgan. Demak, conjunctionlarni mashq qilishning optimal yo'li — ularni bevosita yozuv topshirig'ida sinab ko'rish, peer feedback va revision jarayoni orqali mustahkamlashdir.

ESP talabalari conjunctionlarni o'zlashtirishda bir necha tipik muammolarga duch keladi. Birinchisi, L1 transfer yoki interferensiya. O'quvchi ona tilidagi bog'lovchi tizimini ingliz gaplariga ko'chiradi va natijada sintaktik xatolar yuzaga keladi. Ikkinchisi, conjunction va conjunctive adverbni chalkashtirish. Masalan, but bilan howeverning punktuatsion va sintaktik farqi yetarli tushunilmasa, yozuv notekis bo'ladi.

Uchinchi muammo — overuse of simple connectors, ya'ni and, but, because singari sodda birliklarga haddan tashqari tayanishdir. Tibbiy talabalar yozuviga oid 2024-yilgi tahlilda cohesion va cohesive devices bilan bog'liq xatolar eng yuqori chastotali xatolardan biri ekani aniqlangan. Bu conjunctionlarni ko'proq janr darajasida o'rgatish zarurligini ko'rsatadi.

To'rtinchi muammo — parallelizmning buzilishi, ayniqsa correlative conjunctionlarda. Beshinchi muammo esa conjunctionni ma'noga mos, ammo janrga nomos uslubda qo'llashdir. Masalan, professional hisobotda haddan tashqari og'zaki yoki juda sodda connectorlar matnning rasmiyligini pasaytiradi.

Maqolada conjunctionlarni ESPda o'rgatish uchun besh bosqichli model taklif qilinadi. Birinchi bosqich — needs analysis: talabaning sohasi, janrlari va ehtiyojidagi dominant munosabatlar aniqlanadi. Ikkinchi bosqich — noticing: namunaviy matnlarda conjunctionlarning turi, joylashuvi va funksiyasi tahlil qilinadi. Uchinchi bosqich — controlled practice: sentence completion, transformation, matching, error correction kabi mashqlar bajariladi. To'rtinchi bosqich — communicative task: role-play, mini presentation, case explanation yoki collaborative writing orqali conjunctionlar real vazifada qo'llanadi. Beshinchi bosqich — reflective revision: yozuv yoki nutq mahsuli tahrir qilinib, conjunction tanlovining aniqligi muhokama qilinadi.

Mazkur model grammar instructionni izolyatsiyalangan qoidachilikdan chiqarib, functional va communicative competence bilan birlashtiradi. Shu bois u ayniqsa magistratura va bakalavriatdagi ESP kurslari uchun maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

8. Conjunctionlarni o'qitish uchun namunaviy funksional jadval

Munosabat turi	Asosiy conjunctionlar	ESPdagi tipik janr/vazifa	O'qitish usuli
Addition	and, furthermore, not only...but also	Project description; specification summary	Text marking + guided rewriting
Contrast	but, yet, although, whereas	Recommendation memo; literature review	Debate + contrastive paragraph writing
Cause/Result	because, since, so, therefore	Technical explanation; case analysis	Cause-effect mapping + report writing
Condition	if, unless, provided that	Risk protocol; procedure manual	Simulation + decision-tree tasks
Sequence/Time	when, after, before, while	Process description; lab report	Process narration + diagram-based speaking

Xulosa qilib aytganda, ingliz tilidagi conjunctionlar grammatik tasnif, sintaktik tashkil va diskursiv rivojlanish nuqtayi nazaridan ESP ta'limining markaziy unsurlaridan biridir. Ular coordinating, subordinating va correlative guruhlarga ajralgan bo'lsa-da, amaliy ta'limda ularni shu formal tasnif bilan cheklash yetarli emas. Muhimi, conjunctionlarning ma'no, funktsiya, janr va kasbiy vazifa bilan bog'liq tomonlari birgalikda o'rgatilishi kerak.

ESP darslarida conjunctionlarni kommunikativ va kontekstual usullar asosida o'qitish talabaga professional nutqning mantiqiy arxitekturasini anglashga yordam beradi. Needs analysis, genre-based instruction, grammar-in-context, task-based learning va reflective revision bilan uyg'unlashgan yondashuv conjunctionlarni passiv qoidadan faol kommunikativ resursga aylantiradi. Shunday ekan, conjunctionlarni o'qitish grammatik kompetensiya bilan birga yozma koheziya, og'zaki aniqlik va kasbiy diskurs madaniyatini rivojlantirishning ham muhim sharti hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Alawerdy, A. S., & Alalwi, F. S. (2022). Enhancing English as a Foreign Language university students' writing through explicit instruction of conjunctions as cohesive devices. *Frontiers in Psychology*, 13.2.
2. Amin, Y. N. (2015). Teaching grammar-in-context and its impact in minimizing students' grammatical errors. *Lingua Scientia*, 7(1).
3. Basturkmen, H. (2015). *Developing Courses in English for Specific Purposes*. Palgrave Macmillan.
4. Bell, P., & Collins, L. (2025). Grammar instruction in ESL coursebooks and in second language acquisition research: convergences and divergences. *TESL Canada Journal*, 42(1), 65–88.
5. Cambridge Dictionary. (2026). *Conjunctions and linking words - Cambridge Grammar*.
6. Ehsanzadeh, S. J., et al. (2024). Analysis of high-frequency errors and linguistic patterns in EFL medical students' writing. *Scientific Reports*, 14.
7. Ennis, M. J. (2020). *Approaches to English for Specific and Academic Purposes*. Routledge.

8. Martin, J. L. (2025). Grammar for Science: Pairing form and function for technicality, precision, and persuasion. *TESL Canada Journal*, 42(1), 111–135.
9. Salmani-Nodoushan, M. A. (2020). English for Specific Purposes: Traditions, trends, directions. *Studies in English Language and Education*, 7(1), 247–268.
10. Seo, N. (2024). Development of clausal and phrasal complexity in L2 writing. *Journal of Second Language Writing*, 63.

